

názna; s ním souvisí mnohoznačnost a ambivalentnost básnických obrazů i celých textů. Na rozdíl od → impresionismu, s nímž sdílí citlivost vůči slovu, s. usiluje o slova s vlastnostmi magických krystalů, které koncentrují maximum významů a vrhají na sebe vzájemně oslnivá světla, přičemž smysl vyplývá právě z tohoto zrcadlení. Velkou zásluhu má s. o rozvoj básnické obraznosti a na druhé straně i o zhudebnění poezie. Mýšlenka ztajená pod povrchem je člověku dostupná pouze v hudbě a poezii, které jsou nástrojem vyššího stupně poznání a vědění; hnutí s. se odvolává na soudobou moderní hudbu („básnickým odchovaným na moderní hudbě symfonické bylo třeba harmonií bohatších a smělejších, vytěžených z hlubších disonancí“ – Salda), zvl. na R. Wagnera; odtud zájem básníků o slovo jako hudební element, sblížení poezie s hudbou a nakonec i revoluce prozodická, vytvoření → volného verše (tu se iniciativa přisuzuje zejm. G. Kahnovi), který je z nejnápadnějších vnějších znaků s., ale má hlubší motivaci: „stará harmonie rytmická, jak byla uzavřena a kodifikována v tradičním verši francouzském, nemohla postáti bohatství nového nervového a citového života, dmutí nových tuch a touh“ (Salda). Hudební orientace odlišuje s. od → parnasismu s charakteristickou inspirací zkldňujících uměněl plastických. Pro s. je ovšem příznačná synestézie; mezi předchůdci se kromě Poea, Wagnera, Villiersse de l'Isle-Adam a Verlaine (ten bývá někdy chápán už jako básník symbolistický) počítají též Baudelaire a Rimbaud; na poetiku s. měly vliv dva sonety, Baudelaireovy Souvztažnosti (v nichž „vůně, barvy, tóny odpovídají si“) a Rimbaudovy Samohlásky (v nichž Rimbaud podle vlastního komentáře snad ironického „vynalezl barvu samohlásek“); zejména sonet Rimbaudův se stal východiskem nesčetných spíše kuriózních pokusů o instrumentální a harmonizátorskou poezii než o skutečně básnickou tvorbu.

Menší význam měl s. pro drama a prózu; v nich se projevoval především jako reakce na naturalismus, přinášel maximální stylizaci, ale též nezáživnou abstraktnost; v divadle měl být vpádem poezie na jeviště, ale zůstával často pouhou dialogizovanou lyrikou; v divadle se zprvu spokojoval objevem Ibsena a velkých dramatiků antických a renesančních, nejvýznamnější dramatikem s. se stal Belgičan Maeterlinck.

Francouzský s. měl velký ohlas, následovníky a modifikace ve většině evropských zemí i v Americe. V Rusku, kde se okolo r. 1910 stal jedním z nejvýznamnějších projevů kulturního života, měl i hluboké domácí kořeny (V. Solovjev) a našel množství autorů (V. Brjusov, Z. Gippius, F. Sologub, D. Merežkovskij, K. Balmont, A. Belyj, V. Ivanov). V Rakousku se s. souvisí tvorba R. M. Rilka a H. von Hofmannsthal. V Anglii

W. B. Yeats, G. Russel aj., v USA Amy Lowellá, T. S. Eliot, ve Španělsku A. Machado, J. R. Jimenez a J. Guillén, do Dánska s. uváděl G. Brandes, do Norska K. Hamsun, do Maďarska E. Ady, v Polsku představoval s. jeden z proudů poezie Mladého Polska (Staff, Wyspiański, Przesmycki-Miriam a zvl. B. Leśmian). Velký vliv měl s. na vývoj české poezie v devadesátých letech, kdy v něm vyrůstá jeden z největších českých básníků vůbec, Ot. Březina, a kdy má k s. blízko Březinův nejhlubší vykladač a přítel F. X. Salda; v české poezii měl s. význam především jako podvojná reakce na Vrchlického parnasismus a na macharovský realismus, jako protívahá sovsokého impresionismu a jako směr vyzdvihující básnickou obrazotvornost; Březinova symbolistická poezie „učinila český jazyk vpravdě majestátním a velkolepým“ (Nezval).

Lit.: F. X. Salda, Symbolisté, in: Ottův slovník naučný, XXIV, Praha 1906. V. Nezval, Moderní básnické směry, Praha 1937. Francouzský symbolismus, Praha 1974. André Barre, Le symbolisme, Paris 1911. P. Martino, Parnasse et symbolisme, Paris 1958. M. Décaudin, La crise des valeurs symbolistes, Toulouse 1960. G. Kahn, Symbolistes et décadents, Paris 1902. J. Machal, O symbolismu v literatuře polské a ruské, Praha 1935. G. Michaud, Message poétique du symbolisme I-III, Paris 1961. D. Oblomijevskij, Francuzskij simvolizm, Moskva 1973. W. P. Szymański, Neosymbolizm, Kraków 1973.

mb

■ SYMPLOKA

(z řec. symploké = propletení, objetí) – rétorická figura daná sloučením → anafory a → epifory, tzn. opakováním stejného slova na začátcích a zároveň (jiného slova) na koncích paralelních většů, např.:

Já kopu, já pod zemí kopu,
já balvany jak hada kůže se jiskřící kopu.
(P. Bezruč)

pt

■ SYNEKDOCHA

(z řec. synekdoché = pochopení záměny výrazu) – druh básnického → tropu, zvláštní případ → metonymie, v němž je věc pojmenována označením své části, nebo naopak vyššího celku, vůči kterému vystupuje sama jako část. S. předpokládá, že část je natolik charakteristická pro celek a celek natolik charakteristický pro část, že aktuální význam se implicitně rozumí. Stylistickou funkcí s. je potřeba vyhnout se opakování a obrazná poetizace jazyka. Charakteristický vztah celku a části umožňuje nejčastěji synekdochickou záměnu mezi jednotlivcem a skupinou, skupinou

a institucí, druhem a exemplářem, jednotlivcem a částí těla apod.

S. „pars pro toto“ (= část za celek) se nazývá označení nějakého celku jeho částí, např. „mnoho jar“ nebo „let“ místo „mnoho roků“, „v orchestru chybí buben“ místo „chybí bubeník“; častěji se však uplatňuje jako poetismus, např. Kollárovo: „Stůj, noho, ...“ Přibuzným typem je *s. „singularis pro plurali“* (= jednotné číslo za množné), v nž o skupině lidí nebo věci mluvíme jménem jediného představitele; např. u St. K. Neumanna: „Buď vůle tvá nám vším, jak ptáku je a hmyzu, / pokorně bylině i zpívající vodě.“ *S. „totum pro parte“* (= celek za část) naopak označuje část pojmenováním celku; např. „londýnská City“ ve smyslu „obchodní střed Londýna“, „vyslýchalo nás gestapo“ místo „příslušníci gestapa“. Jiným případem *s.* je označení neurčitě velké počtu určitým číslem, např. lat. „sescenti“ (šest set) ve významu „velmi mnoho“, „pádit o sto šest“ aj.

S. se objevuje hojně i v hovorové řeči jako lexikalizovaná slovní jednotka nebo ustálený slovní obrat. V básnickém jazyce vystupuje ve funkci → poetismu a chová se vůči historickému pohybu estetických norem spíše bezpříznakově.

pb

■ SYNESTÉZIE

(z řec. *syn* = spolu; *aisthesis* = vjem) – míšení vjemů různého smyslového původu, popř. vyhledávání analogií mezi nimi; *s.* je tedy, psychologicky vzato, způsobem současným podrážděním dvou smysly podnětem působícím objektivně jen na jeden z nich. Proslulou ukázkou *s.* v literatuře je Rimbaudova (1854–1891) báseň Samohlásky, v níž je zvuk každé samohlásky spojován s určitou barevnou hodnotou: „A černá, E bílá, I nach, O modř, U zeleň hlásek ...“ Vedle tohoto „barevného slyšení“, jehož kuriózním dokladem je např. i Castelův barevný klavír z 18. stol., existuje také sluchové vidění („hudba světla“), čichové slyšení („hlas houslí voní po orchidejích“) i hmatové slyšení („hebký zpěv“). *S.* souvisí se synkretismem různých umění, poezie, malířství a hudby, prosazujícím se např. u romantiků a symbolistů; rovněž je oblíbena básníky usilujícími o integrální zásah smyslů (např. Nezvalovy „diagramy souvztáženosti“ mezi dny v týdnu, barvami a pocity).

Lit.: O. Fischer, Splývání počitků, in: O. F., Duše a slovo, Praha 1929.

pt

■ SYNCHRONIE A DIACHRONIE

(z řec. *syn* = spolu, současně; *chronos* = čas) – dvě teoreticky vymezené roviny vztahů uvnitř

zkoumaného jevu; *s.* postihuje vzájemné souvislosti prvků existujících současně, v tomtéž časovém momentu (v literární vědě např. vztahy mezi složkami díla, mezi jednotlivými soudobými díly apod.), *d.* zahrnuje vztahy prvků následných, tedy vztahy procesuální (geneze literárního díla, otázky tradice literárněhistorického vývoje aj.). Oddělení obou principů je metodologickou abstrakcí. Poprvé k němu došlo v rámci lingvistiky (F. de Saussure) v souvislosti s úsilím překonat omezení tradiční historické jazykovědy a soustředit zájem k výzkumu systému jazyka.

mc

■ SYNKOPA

(z řec. *synkopé* = srážka) – v antické teorii básnictví potlačené krátké (⊖) nebo obojetné (⊙) slabiky metra v lyrických, tj. hudbou doprovázených verších. Např. jambické metrum (⊖ – ⊖ –) mohlo být realizováno krátkem (– ⊖ –) nebo bakchejem (⊖ – –). Není jisté, zda při realizaci verše potlačený prvek zanikal beze stopy nebo jestli se projevilo příslušným prodloužením slabiky sousední. Existence *s.* v antické lyrice souvisela s potřebami hudebního doprovodu.

mc

■ SYNONYMIE

(z řec. *synonymia* = stejnojmennost, souznačnost) – jazykový jev, jehož podstatou je vyjadřování stejného nebo obdobného významu různými slovy nebo mluvnickými prostředky. V uměleckém stylu se *s.* (především lexikální v podobě řazení synonym) uplatňuje jako stylistický prostředek k zesílení expresivity a barvitosti vyjadřování. Z českých autorů mistrně využíval *s.* např. K. Čapek: „... a ta řeka vám hučí a duní, řve, bučí a řinčí, rachotí a troubí samými loděmi, remorkéry, pakboty, sklady, loděnicemi a jeřáby.“

hř

■ SYNOPSIS

(z řec. *synopsis* = přehled, soubor) – 1. v *textologii* porovnávání stejných nebo podobných míst různých textů tím způsobem, že se srovnávaná místa textů kladou souběžně vedle sebe (v několika paralelních sloupcích, popř. na dvou protilehlých stranách); původně se *s.* uplatňovala zejména při studiu podobností a odlišností jednotlivých biblických evangelíí (zvláště Matoušova, Markova a Lukášova), později používána běžně k vyzdvižení obdobných partií různých textů vůbec;

2. v *jezuitském divadle* tištěný program s obsahem či přesněji průběhem dávaného kusu, zvaný též *periocha*;